УДК 340.123 (477-25)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2018.33.04>

Деркачова Н.О.

МИХАЙЛО ФЛЕГАНТОВИЧ ВЛАДИМИРСЬКИЙ-БУДАНОВ – ЯК ОДИН ІЗ ЗАСНОВНИКІВ КИЇВСЬКОЇ ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито і проаналізовано погляди видатного вченого, юриста, історика права М.Ф. Владимирського-Буданова щодо витоків та особливостей становлення Київської історико-юридичної школи та дослідження аспектів стосовно історії держави і права.

Ключові слова: Владимирський-Буданов М.Ф., держава, право, закон, Київська Русь, історія права, слов'янське право, західноруське право, територія, Київський університет Святого Володимира, київська історико-юридична школа.

Вивчення спадщини видатного вченого Михайла Флегантовича Владимирського-Буданова – є одним із важливих напрямків сучасних досліджень щодо історії держави і права України. Значний інтерес до праць цього науковця надає можливість з'ясувати окремі питання минулого та розв'язати питання сьогодення стосовно держави і права.

Народження в сім'ї священика, в Тульській губернії у селі Бороздин у 1836 році, вплинуло на формування світогляду М. Ф. Владимирського-Буданова і обрання освітнього шляху. Так навчання він розпочав у закладах духовної освіти різних рівнів – що мало відбиток на все життя вченого (навчався в Веневському духовному училищі, в Тульській духовній семінарії (вип. 1857) і три роки в Київській духовній академії).

Мета статті полягає в з'ясуванні ролі Михайла Флегантовича Владимирського-Буданова в дослідженні окремих питань стосовно історії держави та українського права та визначенні ролі в становленні школи істориків західноруського права.

Дослідженню діяльності Михайла Флегантовича Владимирського-Буданова присвятили такі відомі науковці, як М.О. Дьяконов, О.О. Малиновський, О.Ф. Скакун, І.О. Ворончук, О.М. Карліна, В.М. Заруба, М.В. Чубата, С.І. Михальченко, Ю.М. Шемета, О. І. Левицький, М.П. Дашкевич.

М.Ф. Владимирський-Буданов – юрист, історик, вчений, ординарний професор, археограф, викладач Університету Святого Володимира, тричі доктор (доктор російської історії, доктор державного права і доктор історії права), видавець і редактор археографічних праць, який залишив творчий добуток у вигляді 100 праць. Творчий доробок Михайла Флегантовича Владимирського-Буданова пов'язаний з дослідженням історії права та держави,

проблемами освітнього процесу в Україні XVII–XIX сторіччі. Науковець вважається одним із основоположником київської історико-юридичної школи.

Майже сорок років викладання Владимирським-Будановим в Університеті Святого Володимира (з середини 1870-х років) дало змогу сформувати власну школу в складі Г.В. Демченко, М.А. Максимейко, О.О. Малиновського, О.Я. Шпакова і М.М. Ясинського – які і стали кісткою школи західноруського права. Вчений досить часто використовував практичні заняття як форму роботи зі студентами при вивченні юриспруденції. Саме на цих заняттях і досліджувалася та аналізувалася джерельна база. За свідченнями В.С. Чеважевського, який навчався на юридичному факультеті Київського університету в 1870-і роки, для професорів практичні заняття слугували найзручнішим засобом для вибору з студентського середовища найталановитіших за своїми знаннями і талантам осіб, яких потім готували до професорського звання [1, с.62].

Під час викладання в Університеті Святого Володимира підготував велику кількість лекційного матеріалу та програм до них, а саме: лекції з історії державного права (1873-1907); історія західноруського приватного права (1882– 1883); курс історії російського кримінального права; тези та програми читань (1887-1897); курс історії державного і громадянського права (1892-1897); програми читань з історії цивільного права (1898-1904); Польське право

(80-90-і роки XIX ст.); Хорватське право (80-90-і роки XIX ст.); теми для письмових екзаменаційних відповідей (90-і роки XIX ст.); нотатки на проект екзаменаційної програми по історії західноруського права (90-і роки XIX ст.); історія сімейного права (кінець XIX – початок XX ст.); лекції з історії західноруського звичайного права (1900); лекції з історії процесу судово-устрою і судочинства (1900) [2, с.77]

Науковець відноситься до першого покоління київської школи істориків. Київська історико-юридична школа (школа істориків західноруського права) – це об'єднана спільними методологічними підходами та науковими інтересами школа, щодо вивчення державних установ та права Великого князівства литовського.[3,с.14]. Це плеяда вчених, які працювали в Київському університеті Святого Володимира на юридичному факультеті в шестидесятих роках XIX сторіччя. Засновниками школи були: професор кафедри законів державного благоустрою, декан юридичного факультету (1848–1861 рр.), ректор цього університету (1862–1865 рр.) М. Д. Іванишев та його учні М. Ф. Владимирський-Буданов і Ф. І. Леонтович.[4с.57]. Заслуга названих вчених полягає у тому, що вони вперше поставили питання про існування окремого (хоч і у складі загальноросійського), західноруського, тобто українського і білоруського права, зі своїми специфічними особливостями. А це вже був крок до виокремлення історії держави та права України в самостійну науку [5,с.22].

Окрім навчальної та дослідницької функції, Київська історична школа виконувала важливу комунікативну роль. Це був своєрідний простір для обміну та збагачення знаннями, різними ідеями, підходами, який об'єднав багато поколінь вчених. У межах цього простору шляхом обміну інформацією, поєднання аматорського і фахового досвіду та забезпечення наукової конкуренції створювався сприятливий мікроклімат, який впливав на формування професійних істориків, підвищував їх інтелектуальний рівень. Із цієї перспективи значний інтерес викликають політичні та інтелектуальні трансформації тих діячів, які свого часу формувалися у середовищі наукової школи, змінивши потім свої світогляді та наукові орієнтири. [6, С.6-7]. Появу наприкінці XIX ст. концепції «західноруського права» сучасні правознавці вважають принциповим зрушенням і своєрідним проривом в становленні українського права, а саму концепцію – найвагомішим результатом багаторічної праці істориків права «Київської школи», тобто тих вчених, творча діяльність яких була пов'язана з Університетом Святого Володимира, де вони працювали або проходили навчання і підготовку до викладацької праці [7, с.68]. Школа відрізнялася особливою прихильністю до порівняльно-історичного методу дослідження, підвищеною увагою до історії держави і права Великого князівства Литовського, України і взагалі слов'янства при опорі на широке коло документальних джерел. Вчені школи західноруського права не уникали археографічної діяльності – так як Володимирський-Буданов кілька десятиліть був головним редактором видань Київської комісії для розгляду давніх актів.

Як зазначив І.О. Малиновський в своєму нарисі «Пам'яті вчителя», присвяченому Михайлу Флегантовичу Владимирському-Буданову: «Володимирський-Буданов – фундатор школи «західноруського» права. Він відкрив сферу науки, яку до нього ігнорувала більшість російських істориків-юристів, які представляли історію західноруського права відокремлено від стародавнього. Науковець переконливо довів, що стародавнє українське право отримало подальший розвиток і в литовському праві, і в праві білоруському, і в польському тощо. Висновки вченого стали міцним надбанням історико-юридичної науки [8, с.4].

Напрямок досліджень Михайла Флегантовича Владимирського-Буданова був саме в площині історико-правовій. В науковій спадщині вченого особливе місце посідає саме вивчення питання походження держави. В своїх працях Михайло Флегантович зазначав, що утворення держав залежить від багатьох факторів, а саме: географічне розташування держав, фізичні фактори, психологічні фактори, громадські народно-правові інститути, інститути сімейного права, землеволодіння. Питання походження та сутності права і держави було розглянуто в національно-історичному ракурсі. Вчений розглядає становлення держави – як становлення конкретної певної нації. Тому і дослідження вченого і присвячені вивченню різних держав, а саме: Франції, Німеччині, Литві, Польщі, Росії тощо. Теорія походження східнослов'янських держав, розроблена М.Ф. Владимирським-Будановим, у науковій літературі визначають, як вотчинно-патріархальна. А сам автор називав її «земською». На думку автора, основною підставою для її існування служили терито-

ріальні стосунки, тобто держава цього типу «є союзом громад: старша громада править іншими громадами, сама громада складається із союзу сусідів» [9, с.22]. При цьому М.Ф. Владимирський-Буданов підкреслював: «Руською землею» спеціально називалася південна Русь (зокрема, Київська земля) у протилежність північній та західній» [10, с.25].

Щодо поняття права, Михайло Флегантович Владимирський-Буданов, виводить його з трьох окремих ознак, що входять в нього, а саме з понять: а) право як сукупність обов'язкових норм, що визначають державні та приватні відносини; б) історія як прогресивний рух явищ від простих форм до більш складних і досконалих; в) нація як частина людського роду, що відтворює в собі загальнолюдські закони розвитку в особливих, оригінальних формах. Отже, за М.Ф. Владимирським-Будановим історія слов'янського права є наука, яка викладає прогресивний розвиток юридичних норм в житті народу.

Предмет історії права визначається першою із зазначених ознак, тобто поняттям про право. Колись ця наука визначалася як історія законодавства і відповідно до цього викладала лише відомості стосовно законодавчих пам'яток минулих часів. Тепер же в зміст науки входить виклад не тільки норм, встановлених в законі, але і тих, які існують поза законом (в звичайному праві). На думку вченого, предметом історії права повинні бути в однаковій мірі як форми державного права (державного устрою, управління і законодавства), так і приватного права, а також норми, що зберігають і те й інше (кримінальне право і процес). Взаємний зв'язок норм державного і приватного права може бути з'ясована лише шляхом історичного вивчення [11, с.6]

Отже, велика кількість наукових праць видатного вченого Михайла Флегантовича Владимирського-Буданова присвячена саме проблемам української історії, дослідженню держави, права. Всі свої праці вчений писав лише виключно на підставі джерельних матеріалів, які сам віднаходив в архівах. Але, на жаль, діяльність науковця в царині української юридичної науки на сьогоднішній день практично ще невивчена і потребує досконалого дослідження та аналізу.

Використана література:

1. Чеважевский В. С. Из прошлого Киевского университета и студенческой жизни: 1870–1875 // Русская старина. 1911. Июнь. С. 579.
2. Особові архівні фонди інституту Рукопису Національної Бібліотеки України імені В.І. Вернадського (путівник). – Київ, 2002. 78с.
3. Заруба В. М. Історія держави і права України: Навчальний посібник. – К.: Істина, 2006. 14с.
4. Гриценко І. С. М. Д. Іванішев – засновник історико-правової школи університету Св. Володимира // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія юридичні науки. – 2000. – Вип. 40.
5. Заруба В. М. Історія держави і права України: Навчальний посібник. – К.: Істина, 2006. – 22 с.
6. Пазюра Н. Київська історична школа: Андрій та Микола Стороженки // Історія історичної науки. – С. 6-7.
7. Чубата М.В. Витоки та становлення київської історико-юридичної школи: інтерпретації істориків та правознавців // Теорія та історія держави і права. Філософія. Часопис Київського університету права. – 2018. – Вип.1. – 68с.
8. Малиновский И. Памяти учителя (Опыт характеристики ученой и преподавательской деятельности проф. М. Ф. Владимирского-Буданова). – Ростов-на-Дону, 1917. – 42 с.
9. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. – Киев: Лито-типография Товарищества И.Н. Кушнерев и Ко. – 1907. – 22 с.
10. Владимирський-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права // М.Ф.Владимирський-Буданов. – К.: Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира, 1908. – 695 с.
11. Владимирський-Буданов М.Ф. Хрестоматія по історії русского права / М.Ф. Владимирський-Буданов. – К.: Тип. Оглоблина, 1915. – Вип.2. – 587 с.

Derkachova N. Mikhaïlo Flegantovych Vladimírsky-Budanov – as one of the founders of Kyiv History and Law School

The article reveals and analyzes the views of a prominent scientist, lawyer, historian of law, M. F. Vladimírsky-Budanov, about the origins and peculiarities of becoming Kyiv History and Law School and exploring aspects of the history of state and law. The study of the legacy of the outstanding scientist Mykhailo

Flegantovych Volodymyrsky-Budanov is one of the important directions of modern research on history of state and law of Ukraine. Significant interest in the contributions of this scholar provides an opportunity to clarify some matters of the past and resolve issues of the present in relation to state and law. Thus, a large number of scientific works of the prominent scientist Mykhailo Flegantovych Volodymyrsky-Budanov are devoted to the problems of Ukrainian history, study of state and law. The scientist wrote all his works only on the basis of source materials, which he found in the archives. But, unfortunately, the activity of the scholar in the field of Ukrainian legal science has been poorly explored today and needs a thorough study and analysis.

Regarding the concept of law, Mikhail Flegantovich Vladimirsky-Budanov derived it from three separate features that are part of it, namely from the concepts: a) law as a set of mandatory rules which determine public and private relations; b) history as a progressive movement of phenomena from simple forms to more complex and perfect; c) the nation as part of the human race, which reproduces the universal laws of development in special, original forms.

Thus, according to M. F. Vladimirsky-Budanov, history of Slavic law is a science which renders the progressive development of legal norms in the life of the people.

Key words: *Vladimirsky-Budanov M. F., state, rule, law, Kievan Rus, history of law, Slavic law, West Russian law, territory, St. Vladimir's University, Kyiv History and Law School.*